

The article presents a model of professional tolerance of heads of secondary educational institutions and describes its components which include: management tolerance proper (tolerance to uncertainty in management, tolerance to changes in management, professional stress tolerance), tolerance to inter-subjects interaction in the educational process (ethnic tolerance, social tolerance, communicative tolerance, acceptance of others, managerial empathy, tolerant styles of leadership, behavioral flexibility in different management situations, conflict tolerance), self-tolerance (acceptance of others, management empathy, tolerant styles of leadership, behavioral flexibility in different management situations, conflict tolerance), self-tolerance (self-acceptance, positive self-attitudes), etc.

The author emphasizes the importance of development of integrated professional tolerance of heads of secondary educational institutions in the system of post-graduate and refresher training.

Keywords: head of secondary educational institution, professional tolerance, management tolerance proper, tolerance to inter-subjects tolerance in educational process, self-tolerance, development of professional tolerance in post-graduate teachers' training.

Відомості про автора

Брюховецька Олександра Вікторівна, кандидат психологічних наук, доцент, докторант кафедри загальної та практичної психології, Державний вищий навчальний заклад «Університет менеджменту освіти» НАПН України, м. Київ, Україна.

Brukhovetska, Olexandra Victorivna, PhD, associate professor, doctoral student, department of general and applied psychology, University of educational management, NAPS of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

E-mail: ciparis011@mail.ru

УДК 159.923.3

Грубі Т.В.

СУЧАСНІ МОДЕЛІ ПЕРФЕКЦІОНІЗМУ

Грубі Т.В. Сучасні моделі перфекціонізму. У статті здійснено огляд основних зарубіжних і російських моделей перфекціонізму, наведено короткі характеристики моделей, розглянуто їхні переваги та недоліки порівняно з іншими моделями. Моделі перфекціонізму розглядалися у психоаналітичному, біхевіористичному та когнітивному напрямках сучасної психологічної науки. Автором відзначено необхідність побудови моделі, яка б описувала структуру та детермінанти перфекціонізму особистості. У сучасній психології перфекціонізм розглядається як психологічний конструкт, що поєднує прагнення суб'єкта до досконалості, високі особисті стандарти, прагнення доводити результати власної діяльності до найвищих стандартів.

Ключові слова: перфекціонізм, модель перфекціонізму, структура перфекціонізму, адаптивний перфекціонізм, дезадаптивний перфекціонізм, високі особисті вимоги.

Груби Т.В. Современные модели перфекционизма. В статье дается обзор основных зарубежных и российских моделей перфекционизма, приведены краткие характеристики моделей, рассмотрены их преимущества и недостатки. Модели перфекционизма рассматривались в психоаналитическом, бихевиористическом и когнитивном направлениях психологической науки. Отмечена необходимость построения модели, описывающей структуру и детерминанты перфекционизма личности. В современной психологии перфекционизм рассматривается как психологический конструкт, объединяющий стремление субъекта к совершенству, высокие личные стандарты, стремление приводить результаты своей деятельности в соответствие с самыми высокими эталонами.

Ключевые слова: перфекционизм, модель перфекционизма, структура перфекционизма, адаптивный перфекционизм, дезадаптивный перфекционизм, высокие личные требования.

Постановка проблеми. Реалії сьогодення характеризуються динамічністю та стрімкістю соціальних, політичних, економічних перетворень, необхідністю відповідати високим стандартам, які охоплюють майже всі аспекти життя людини та сприяють постійним змінам особистості. Активно розвиваючись, сучасне суспільство висуває велику кількість вимог до певних якостей та рис особистості, що мають сприяти її успішній та продуктивній життєдіяльності. Тому вивчення перфекціонізму набуває в сучасній психології актуальності, особливо це стосується питань про його психологічний зміст та структуру. В сучасній науці в контексті різних психологічних підходів розроблено досить велику кількість моделей перфекціонізму. Однак щодо концептуалізації перфекціонізму залишається багато невирішених питань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом феномен перфекціонізму активно вивчається, однак, як психологічна категорія, він є досить новою проблемою та досліджується переважно за кордоном. Основний доробок у дослідженні перфекціонізму належить зарубіжним ученим.

Зокрема вивченням психологічної структури перфекціонізму займалися такі вчені, як Дж. Ешбі, Д. Барнс, Г. Флетт, Р. Фрост, Р. Хейнберг, П. Х'юїтт, М. Холлендер, К. Райс, Р. Слейні, Н. Гаранян, В. Парамонова, Т. Юдеева. Розробці та адаптації методів діагностики перфекціонізму присвятили свої наукові праці А. Бек, Г. Флетт, П. Слейд, К. Райс, Р. Слейні, І. Грачова, С. Єніколопов, В. Ясная та ін. Корекцією перфекціонізму займалися А. Аушбот, Дж. Бароу, С. Бродей, Д. Барнс, А. Хардер, П. Х'юїтт, К. Фергсон, Г. Флетт, А. Форбс, Ф. Фрост, М. Гардінер, Х. Кірн, М. Кінг, А. Мартін, С. Мур, Р. Шафран, М. Ларських, С. Ларських та ін. Вивченням феномену перфекціонізму в професійній діяльності займалися Д. Бокум, А. Золотарьова, М. Ларських, А. Мар'є, А. Распопова, П. Флакман та ін.

Мета статті: проаналізувати сучасні моделі перфекціонізму особистості.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. Перфекціонізм, незважаючи на недовгу історію вивчення у психології, є предметом пильного інтересу багатьох наукових теоретичних та емпіричних досліджень. Як психологічний термін перфекціонізм використано вперше в роботах М. Холлендера, розглядався він як конструкт з єдиним параметром – «надмірно високі стандарти особистості» [2]. З часом уявлення про цей феномен істотно розширилися, та в сучасних концепціях перфекціонізм вивчається як складний і багатовимірний конструкт, причому його зміст залишається предметом активного наукового пошуку.

На сьогодні в сучасній психології дослідники розглядають перфекціонізм як психологічний конструкт, що поєднує прагнення суб'єкта до досконалості, високі особисті стандарти, прагнення людини доводити результати власної діяльності до найвищих стандартів (моральних, естетичних, інтелектуальних).

Теоретичний аналіз наукової літератури дозволяє згрупувати моделі перфекціонізму за належністю до науково-методологічного підходу (психоаналітичні моделі, когнітивні моделі, біхевіористичні моделі), в рамках якого розглядається проблема [9]. Перейдемо до більш детального розгляду зазначених моделей.

Психоаналітичні моделі перфекціонізму розглядають перфекціонізм у рамках нарцисичної особистісної організації. К. Хорні [5] і Х. Кохут [3] стверджували про «грандіозне Я» як спосіб приховати слабке та безпорадне «реальне Я». Б. Сороцкін вважав, що в основі потреби в досконалості досить часто знаходиться глибоке переживання сорому [24]. Він виділяє невротичний та нарцисичний типи перфекціонізму. Обидва типи пов'язані зі заниженням самооцінки, але впливають по-різному.

Невротичний перфекціонізм – це реакція на вимоги Над-Я, функція якого полягає в захисті від почуття та набутті любові диференційованих об'єктів. Невідповідність вимогам Над-Я веде до зниження самооцінки.

Нарцисичний перфекціонізм – це спроба відповідати грандіозному образу Я, щоб уникнути. Функція такого виду перфекціонізму полягає у відновленні та/або підтримці нестійких репрезентацій Я та об'єкта. Порушення самооцінки – причина перфекціонізму, а не його наслідок.

Невротик може отримувати задоволення від зробленого «недостатньо добре», хоча й відчуває почуття провини. Нарцис намагається контролювати власну діяльність так само, як контролює своє тіло, оскільки ця діяльність є Я-об'єктом, що не зовсім диференційована від Я. Невдача торкається основи Я та викликає почуття глибокого сорому і «нарцисичну лють» (поняття Х. Кохута). В реальності риси невротичного та нарцисичного перфекціонізму часто поєднуються [9].

Відмінність між невротичними та нарцисичними перфекціоністами полягає в тому, що «невротики» прагнуть бути досконалими, а «нарциси» – здаватися досконалими. Така тенденція відображена в концепції перфекціоністської самопрезентації П. Х'юїтта та Г. Флетта [17]. «Невротики» матимуть високі показники за дезадаптивними шкалами оцінки перфекціонізму, а «нарциси» позиціонуватимуть себе як адаптивні перфекціоністи, оскільки даватимуть соціально бажані відповіді.

Е.Т. Соколова розглядає нарцисичний перфекціонізм як форму «соціокультурної патології», що є характерною для «культури нарцисизму» і суспільства споживання [6–7]. Перфекціонізм розглядається як незмінний супутник і форма прояву нарцисизму. У ранніх варіантах підходу характеристики перфекціоністів-нарцисів практично збігалися з рисами нарцисичної особистості, описаної К. Хорні [5].

У рамках цього підходу перфекціонізм розглядається як:

1) особливий життєвий стиль нарцисичної особистості, що включає в себе спотворену мотиваційну спрямованість і особливості когнітивного стилю: надузагальнення, імперативність, оцінність, ігнорування обмежень, когнітивну недиференційованість і занижену здатність до аналізу [7];

2) «інтегральна стильова характеристика психічної діяльності особистості», що проявляється в системних порушеннях пізнавальної, емоційно-регуляторної, комунікативної діяльності та гранично-нарцисичної особистісної організації [7].

У рамках стильового підходу описані два типи перфекціонізму, які проявляються при гранично-залежній та нарцисичній особистісній організації. Ці типи розрізняються за характеристиками афективно-когнітивного стилю, особливостям міжособистісних відносин, механізмами психологічного захисту [4].

У підходах цієї школи визначено лише один вид перфекціонізму – нарцисичний. У цілому, досить складно розмежувати нарцисизм і власне перфекціонізм, оскільки останній розглядається лише у патологічному контексті.

Когнітивні моделі перфекціонізму є одновимірними та багатовимірними. Одновимірна модель розглядає перфекціонізм як конструкт з єдиним параметром, а саме «прагнення встановлювати неадекватно високі стандарти» (В. Міссідін, 1963, М. Холлендер, 1965; Д. Барнс, 1984) [9].

Аналізуючи наукову літературу зарубіжних та вітчизняних дослідників, ми дійшли висновку, що перфекціонізм – це багатовимірний конструкт, і тому доречно використовувати багатовимірну модель. Серед багатовимірних найбільш популярними є моделі британського дослідника Р. Фроста [13–14], канадських вчених П. Хьюїтта й Г. Флетта [17] та американського дослідника Р. Слейні [8; 23].

У моделі Р. Фроста перфекціонізм складається з шести компонентів:

1) «особисті стандарти» (схильність висувати надвисокі стандарти в поєднанні з надмірною важливістю відповідати цим стандартам, що породжує коливання самооцінки та постійну невдоволеність діяльністю);

2) «заклопотаність помилками» (занепокоєння з приводу помилок, негативна реакція на помилки, схильність вбачати в помилці невдачу);

3) «прагнення до порядку та організованості» (відображення важливості порядку й організованості);

4) «невпевненість та сумніви в діях» (постійні сумніви та невпевненість щодо якості виконання дій);

5) «батьківські очікування» (сприйняття батьків такими, які мають дуже високі очікування);

6) «батьківська критика» (сприйняття батьків такими, що надмірно критикують) [13–14].

Моделі Р. Фроста та П. Х'юїтта і Г. Флетта були включені в спільний факторний аналіз, завдяки якому виділилися два фактори вищого порядку: «позитивне прагнення до досягнення» і «дезадаптивна заклопотаність оцінкою» [13].

Було апробовано кілька варіантів моделі Р. Фроста:

1) 4-факторна модель, в якій попарно об'єдналися «стурбованість помилками і сумніви в діях» і «батьківські» шкали [25]. Ця структура підтвердилася в дослідженні [26];

2) 3-факторна модель [20]: «страх помилок», «орієнтація на мету/досягнення» та «батьківський тиск». Ця модель мала кращі психометричні показники, ніж оригінальна;

3) 5-факторна модель [11], в якій «батьківські» шкали об'єдналися в одну шкалу «батьківський тиск». Отримано два фактори вищого порядку – «адаптивний перфекціонізм» і «дезадаптивний перфекціонізм», які збігалися за змістом з отриманими Р. Фростом [13].

Модель Р. Фроста має недоліки та часто піддавалася критиці за змішання рис перфекціонізму (як індивідуальних характеристик) та його етіологічних передумов (батьківських компонентів). Хоча ця модель має низку переваг: 1) одна з перших моделей, в рамках якої були виділені не лише негативні, але й позитивні форми перфекціонізму; 2) зазнали критики «етіологічні фактори» – репрезентації батьківської вимогливості, що часто супроводжують дезадаптивний перфекціонізм, і тому вони можуть вважатися його невід'ємними складовими [9].

Канадські дослідники П. Х'юїтт і Г. Флетт запропонували тривимірну модель перфекціонізму (*модель П. Х'юїтта і Г. Флетта*): «Я-орієнтований перфекціонізм», «об'єктно-спрямований перфекціонізм», «соціально приписаний перфекціонізм» [17].

Пізніше П. Х'юїтт і Г. Флетт запропонували розглядати перфекціонізм у міжособистісному контексті як експресивний стиль і розробили модель перфекціоністської самопрезентації [17], що позначає певний стиль самопрезентації як приховування риси, які здаються їх власникові недоліками. Цю тенденцію перфекціоністів відзначали й інші автори [14; 16; 18; 24].

Перфекціоністська самопрезентація складається з трьох аспектів: «демонстрація власної досконалості», «уникнення поведінкової демонстрації недосконалості» та «уникнення вербального визнання своєї недосконалості». Зазначений стиль знаходиться поряд з Я-орієнтованим і соціально запропонованим перфекціонізмом і входить в більш загальний конструкт перфекціонізму [17].

Вразливість моделі П. Х'юїтта і Г. Флетта полягає в її внутрішній суперечливості. Автори, висуваючи тезу про багатовимірність перфекціонізму, фактично виділяють єдиний параметр «високі стандарти», обумовлюючи можливість їх адресації. Параметр «соціально приписаного перфекціонізму» являє собою ті ж високі стандарти, тільки делеговані індивіду значущими іншими (суб'єктивне відчуття «примусу до досконалості»). Ці уявлення не пояснюють повною мірою те, як високі вимоги до власної особистості трансформуються в саморуйнівну гонитву за неможливим і стають патогенними. Канадські дослідники ігнорують низку важливих когнітивних параметрів перфекціонізму, в поєднанні з якими високі стандарти стають дезадаптивними. Потребують уточнення інтерперсональні параметри, в опис яких не увійшли важливі характеристики, наприклад, схильність до пильного відстеження успіхів інших людей і порівняння себе з ними за принципом «чужі досягнення – свідчення моєї неспроможності» [9].

В американській *моделі Р. Слейні* зроблено спробу розрізнення адаптивного і дезадаптивного перфекціонізму. Автори вважали, що головним параметром перфекціонізму є «розбіжність» як суб'єктивне сприйняття особистістю постійних невдач у прагненні відповідати власним високим стандартам; додаткові компоненти перфекціонізму – параметри «стандартів» і «схильність до порядку» [23].

Спочатку автори виділили п'ять компонентів перфекціонізму: «високі особистісні стандарти»; «схильність до порядку»; «труднощі в міжособистісних стосунках»; «тривога під час виконання завдань»; «прокрастинація», тобто відкладання справи на «потім», що викликана страхом зробити завдання недостатньо добре. Перші дві складові пов'язані з позитивними життєвими наслідками, а останні – з негативними. Пізніше автори цієї моделі виключили тривогу, труднощі в міжособистісних стосунках і прокрастинацію, оскільки ці риси можуть бути як причиною, так і наслідком перфекціонізму, або супроводжувати його [23].

Недоліком моделі Р. Слейні є те, що вона описує різноманітні негативні наслідки перфекціонізму, а не його аспекти. У результаті дискусій автори прийшли до поняття невідповідності як ключової характеристики дезадаптивного перфекціонізму. Модель отримала тривимірний вигляд: стандарти та порядок (адаптивні аспекти) і невідповідність (дезадаптивна складова). Зазначена модель апробована на різних вибірках в США та Індії та показала гарні психометричні властивості [23].

У *моделі obsесивно-компульсивних розладів* канадських дослідників перфекціонізм складається з трьох складових: «перфекціоністські тенденції», «області перфекціоністської поведінки» і «негативні наслідки перфекціонізму» [21]. Автори вважають за доцільне виділення «функціонального перфекціонізму», який поєднує високий рівень перфекціоністських тенденцій і низький рівень негативних наслідків і «дисфункціонального перфекціонізму», тобто високий рівень перфекціоністських тенденцій у поєднанні з високим рівнем негативних наслідків. У дослідженні функціональні перфекціоністи більше зосереджені на вирішенні завдання, ніж на тому, як виглядатиме це рішення, а дисфункціональні – навпаки. Дисфункціональні перфекціоністи витрачали більше часу на вирішення завдань і показали більш високий рівень obsесивно-компульсивних симптомів. Автори вважають, що функціональні перфекціоністи прагнуть якнайшвидше досягти мети, а дисфункціональні приділяють занадто багато уваги точності та акуратності при виконанні завдання [21].

Модель Р. Хілла є поєднанням моделей Р. Фроста та П. Х'юїтта й Г. Флетта. Ця модель включає такі фактори: *прагнення до досконалості* (до бездоганних результатів і високих стандартів), *стурбованість помилками* (дистрес при здійсненні помилок), *високі стандарти для інших, потреба у схваленні* (пошук визнання оточуючих і чутливість до критики), *організованість, батьківський тиск* (відчуття потреби робити все бездоганно, щоб заслужити батьківське схвалення), *румінація* (нав'язливе занепокоєння з приводу минулих або майбутніх помилок, неідеального результату) та *планування* (схильність ретельно планувати та обдумувати на протипагу імпульсивним діям).

Модель складається з двох факторів вищого порядку: *адаптивний добросовісний перфекціонізм* (організованість, прагнення до досконалості, планування та високі стандарти для інших) і *дезадаптивний самооцінюючий перфекціонізм* (стурбованість помилками, потреба в схваленні, румінація і батьківський тиск) [21].

Модель Р. Хілла не є принципово новою, але на сьогодні є найбільш повною з існуючих, хоча має певні недоліки: не розглядає деяких істотних компонентів, які є в інших моделях, та вимагає подальшої перевірки структури чинників і зовнішньої валідності.

Модель К. Седікідеса та М. Люк заснована на розходженні двох самооцінюючих мотивів. Мотив підвищення самоцінності стимулює думки та поведінку, які слугують підтримці, захисту та збільшенню позитивного характеру Я-концепції. Мотив самоперевірки запускає думки та поведінку, спрямовані на підтримку, захист і підвищення точності Я-концепції. Ці мотиви мають онтологічну природу, і від їх ефективного та комплементарного функціонування залежить цілісність і життєздатність Я-системи. Наслідком мотиву самоперевірки є тенденція до самокритики. Перевага точності над позитивністю, знання про себе змушує людину ставити під сумнів власні наміри, займатися «самокопанням», намагатися зрозуміти, якою вона є насправді, і як наслідок критикувати себе. Таким чином, самокритика є «тенденцією фокусуватися та акцентувати негативні аспекти Я-концепції, власного життя або зворотного зв'язку» [21].

Обидві тенденції і взаємодія між ними можуть бути адаптивними або дезадаптивними. Підвищення самоцінності й самокритика є адаптивними, якщо вони знаходяться у взаємовигідних відносинах, і дезадаптивними, якщо перебувають у відносинах паразитизму (коли одна тенденція послаблює іншу, як при неврозі) або антисимбіозу (коли дві тенденції взаємно виключають одна одну). При перфекціонізмі (розглядається як дезадаптивний феномен) ці дві тенденції знаходяться в антисимбіозних відносинах: тенденція до самокритики переважає прагнення до підвищення самоцінності.

Модель Н. Г. Гаранян. Російські дослідники Н. Гаранян і А. Холмогорова, спираючись на вищеописані західні когнітивні та біхевіористичні моделі, виділили наступні компоненти перфекціонізму: «завищені, порівняно з індивідуальними можливостями, стандарти діяльності, претензії та вимоги до себе», «надмірні вимоги до інших і завищені очікування щодо них»; «відбір інформації про власні невдачі та помилки», «поляризоване мислення», «дихотомічна оцінка результату діяльності та її планування за принципом «все або нічого», «сприйняття інших людей як таких, що делегують високі очікування» і «постійне порівняння себе з іншими людьми з орієнтацією на найуспішніших індивідів». Також до міжособистісних параметрів додали надмірні вимоги до інших і завищені очікування [1–2].

Ця модель розроблена в клінічному контексті та орієнтована на перфекціонізм як клінічний феномен, що значно звужує її застосування в неклінічних ситуаціях.

Пізніше автори спробували виділити адаптивну та дезадаптивну форми перфекціонізму. Порівнювалися досліджувані з вираженими та невираженими показниками за шкалами, тобто дезадаптивні перфекціоністи і неперфекціоністи. У підсумку автори запропонували конструкт здорового перфекціонізму, який характеризується полярними щодо клінічного перфекціонізму характеристиками: реалістично високі стандарти; зрілі та адаптивні когнітивні схеми, точні уявлення про очікування оточуючих; адекватна оцінка

людських можливостей, «здатність до децентрації» та відсутність постійного порівняння себе з іншими; ставлення до помилок як до норми тощо [1].

Але в зазначеній моделі залишається невизначеним, як відрізнити здоровий перфекціонізм від відсутності перфекціонізму в теоретичному та діагностичному плані. Розроблена в рамках моделі методика оцінює клінічну форму перфекціонізму, але в ній відсутні «здорові» шкали. Низькі бали за «клінічними» шкалами свідчать про відсутність клінічного перфекціонізму, але не про наявність здорового.

Біхевіористичні моделі перфекціонізму, на відміну від когнітивних, які зосереджені більше на структурі перфекціонізму, намагаються дати уявлення про «роботу механізмів» перфекціонізму.

Модель позитивного і негативного перфекціонізму розроблена для вивчення розладів харчування та психології спортсменів і заснована на біхевіористичних принципах позитивного та негативного підкріплення [27]. Автори розглядають перфекціонізм як очікуваний наслідок. Террі-Шорт спочатку виділив два види перфекціонізму – особистісний і соціальний. Потім складові моделі розділилися на позитивний (виникає в результаті зв'язку позитивного підкріплення з попередньою перфекціоністською поведінкою) і негативний перфекціонізм (пов'язаний з негативними підкріпленнями). У рамках цієї моделі була розроблена методика PANPS (Positive and Negative Perfectionism Scale) [27]. Однак шкала показала сумнівну факторну структуру [15]. Крім того, зазначена модель є недостатньо теоретично обґрунтованою.

Модель подвійного процесу заснована на попередній та допомагає розрізнити прагнення до успіху, майстерності, схвалення та задоволення, з одного боку, і уникнення невдачі, пересічності, несхвалення і незадоволеності, з іншого [23]. Дослідження показало, що бігуни на марафонській дистанції та пацієнти з розладами харчування близькі за рівнем перфекціонізму, але рівень незадоволеності в марафонців був близький до контрольної групи [23]. Це означало, що перфекціонізм може мати і негативні, і позитивні наслідки. Факторний аналіз дав виразні фактори позитивного та негативного перфекціонізму у вибірках спортсменів і хворих з розладами харчування та депресією. Автори дійшли висновку, що негативний перфекціонізм є «функцією» уникнення негативних наслідків (неуспіху, набору ваги, несхвалення оточуючих), а позитивний – «функцією» досягнення позитивних наслідків (досягнення цілей, схвалення оточуючих). Структура моделі підтвердилася в інших дослідженнях [10].

Автори **моделі клінічного перфекціонізму** критикували існуючі моделі та звернулися до пошуків моделі, яка б пояснювала механізм, що знаходиться в основі перфекціонізму, і запропонували модель клінічного перфекціонізму, в якій перфекціонізм розглядається як дисфункціональний та одновимірний феномен. *Клінічний перфекціонізм* – це «надзалежність самооцінки/самоцінності від обов'язкового досягнення встановлених для самого себе стандартів, що вимагають великих витрат, хоча б в одній значущій області, незважаючи на негативні наслідки» [9].

Факторами, які підтримують клінічний перфекціонізм, виступають дихотомічне мислення, вибіркова увага до невдачі, тенденція до знецінення успіху, надмірний самоконтроль і критична оцінка власної діяльності. Головний фактор – дихотомічне мислення, яке призводить до того, що перфекціоністи розглядають свою цінність в термінах досягнення/недосягнення стандартів. У ситуації неуспіху перфекціоністи посилено стежать за своїми помилками, фокусуються на минулих і можливих майбутніх невдачах. Коли ж їм вдається відповідати стандартам, то ці стандарти переоцінюються як недостатньо високі, і тоді встановлюються ще більш високі стандарти [9].

У рамках цієї моделі було запропоновано розглядати перфекціонізм як трансдіагностичний процес. Це означає, по-перше, що перфекціонізм проявляється при різних клінічних розладах, по-друге, є фактором ризику або підтримуючим механізмом цих розладів. Крім того, перфекціонізм як утворюючий фактор пояснює існування різних розладів [19]. Таким чином, потрібно лікувати перфекціонізм, і це позитивно вплине на лікування розладів.

Недоліки цієї моделі полягають в тому, що вона одномірна та орієнтована на перфекціонізм виключно в психопатологічному контексті. Модель описує механізм підтримки негативних аспектів перфекціонізму, але не дозволяє вивчати його позитивні або нейтральні форми. Принципову одномірність моделі автори пояснювали тим, що в клінічному контексті важливими є Я-орієнтовані механізми підтримки перфекціонізму, їх дослідження дозволить більш ефективно лікувати психопатологію. Вони погоджувалися, що перфекціонізм може мати здорові форми, але вважали, що не має сенсу плутати функціональне прагнення до досконалості з клінічним феноменом, і зосередилися на останньому [19].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Сучасні дослідники розглядають перфекціонізм як психологічний конструкт, що поєднує прагнення суб'єкта до досконалості, високі особисті стандарти, прагнення людини доводити результати власної діяльності до найвищих стандартів (моральних, естетичних, інтелектуальних). Проведений аналіз теоретичних досліджень проблеми перфекціонізму дає змогу стверджувати, що на сьогодні існують різні підходи щодо визначення складових перфекціонізму, але всі вони сходяться у тому, що основною складовою є «високі особистісні стандарти». Ця складова розглядається як позитивний, конструктивний аспект особистості, що лише у поєднанні з певними характеристиками набуває негативного, неконструктивного прояву. Тому перспективами подальших досліджень є розробка власної моделі перфекціонізму.

Список використаних джерел

1. Гаранян Н.Г. Типологический подход к изучению перфекционизма / Н.Г. Гаранян // Вопросы психологии. – 2009. – № 6. – С. 52–60.
2. Гаранян Н.Г. Перфекционизм как фактор студенческой дезадаптации / Н.Г. Гаранян, Д.А. Андрусенко, И.Д. Хломов // Психологическая наука и образование. – 2009. – № 1. – С. 72–81.
3. Кохут Х. Анализ самости: Систематический подход к лечению нарциссических нарушений личности / Х. Кохут. – М. : Когито-Центр, 2003. – 308 с.
4. Парамонова В.В. Высшие устремления личности: перфекционизм как патологический феномен / В.В. Парамонова // Развитие личности. – 2009. – № 1. – С. 64–78.
5. Хорни К. Невротическая личность нашего времени / К. Хорни. – М. : Прогресс, 1993. – 480 с.
6. Соколова Е.Т. Нарциссизм как клинический и социокультурный феномен / Е.Т.Соколова // Вопросы психологии. – 2009. – №1. – С. 67–80.
7. Соколова Е.Т. Перфекционизм и когнитивный стиль личности у лиц, имевших попытку суицида / Е.Т. Соколова, П.В. Цыганкова // Вопросы психологии. – 2011. – № 2. – С. 90–100.
8. Ясная В.А. Перфекционизм: история изучения и современное состояние проблемы / В.А. Ясная, С.Н. Ениколопов // Вопросы психологии. – 2007. – № 4. – С. 157–168.
9. Ясная В.А. Современные модели перфекционизма / В.А. Ясная, С.Н. Ениколопов [Электронный ресурс] // Психологические исследования. – 2013. – №6 (29). – Режим доступа : <http://psystudy.ru/index.php/num/2013v6n29/826-yasnaya29.html>
10. Bergman, A.J. Correlates with perfectionism and utility of a dual process model / A.J. Bergman, J.E. Nyland, L.R. Burns // Personality and Individual Differences. – 2007, №43(2). – P. 389–399.
11. Cox, B.J. The multidimensional structure of perfectionism in clinically distressed and college student samples / B.J. Cox, M.W. Enns, I.P. Clara // Psychological Assessment. – 2002. – №14(3). – P. 365–373.
12. Egan, S.J. Perfectionism as a transdiagnostic process: A clinical review / S.J. Egan, T.D. Wade, R. Shafran // Clinical Psychology Review. – 2011. – №31(2). – P. 203–212.
13. Frost, R.O. A comparison of two measures of perfectionism / R.O. Frost, R.G. Heimberg, C.S. Holt, J.I. Mattia, A.L. // Neubauer Personality and Individual Differences. – 1993. – №14(1). – P. 119–126.
14. Frost, R. The dimensions of perfectionism / R. Frost, P. Marten, C. Lahart // Cogn. Ther. Res. – 1990. – V. 14. – P. 449–468.
15. Haase, A.M., Assessing the factor structure and composition of the positive and negative perfectionism scale in sport / A.M. Haase, H. Prapavessis // Personality and Individual Differences. – 2004. – № 36(7). – P. 1725–1740.
16. Hamachek, D.E. Psychodynamics of normal and neurotic perfectionism / D.E. Hamachek // Psychology: A Journal of Human Behavior. – 1978. – Vol. 15. – P. 27–33.
17. Hewitt, P. Perfectionism in the Self and Social context: conceptualization, assesment and association with psychopathology / P. Hewitt, G. Flett // J-I of Personality and Social Psychology. – 1991. – V. 60. – №3. – P. 456–470.
18. Lombardi, D.N. Perfectionism and abnormal behavior / D.N. Lombardi, M.C. Florentino, A.J. Lombardi // Journal of Individual Psychology. – 1998. – №54(1). – P. 61–71.
19. McCreary, B.T. The structure and correlates of perfectionism in African American children / B.T. McCreary, T.E. Joiner, N.B. Schmidt, N.S. Ialongo // Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology. – 2004. – № 33(2). – P. 313–324.
20. Purdon, C. Psychometric properties of the Frost Multidimensional Perfectionism Scale in a clinical anxiety disorders sample / C. Purdon, M.M. Antony, R.P. Swinson // Journal of Clinical Psychology. – 1999. – № 55(10). – P. 1271–1286.
21. Rheaume, J. Functional and dysfunctional perfectionists: Are they different on compulsive-like behaviors? / J. Rheaume, M.H. Freeston, R. Ladouceur, C. Bouchard, L. Gallant, F. Talbot, A. Vallières // Behaviour Research and Therapy. – 2000. – № 38(2). – P. 119–128.
22. Slade, P.D. A dual process model of perfectionism based on reinforcement theory / P.D. Slade, R.G. Owens // Behavior Modification. – 1998. – № 22(3). – P. 372–390.
23. Slaney, R. The Almost Perfect Scale-Revised / R. Slaney // Measurement and Evaluation in Counseling and Development. – 2001. – V. 34. – № 3. – P. 130–145.
24. Sorotzkin, B. The quest for perfection: Avoiding guilt or avoiding shame? / B. Sorotzkin // Psychotherapy. – 1985. – № 22(3). – P. 564–571.
25. Stöber, J. The Frost Multidimensional Perfectionism Scale revisited : More perfect with four (instead of six) dimensions / J. Stöber // Personality and Individual Differences. – 1998. – № 24(4). – P. 481–491.
26. Stumpf, H. A hierarchical structural analysis of perfectionism and its relation to other personality characteristics / H. Stumpf, W.D. Parker // Personality and Individual Differences. – 2000. – № 28(5). – P. 837–852.
27. Terry-Short, L.A. Positive and negative perfectionism / L.A. Terry-Short, R.G. Owens, P.D. Slade, M.E. Dewey // Personality and Individual Differences. – 1995. – № 18(5). – P. 663–668.

Spysok vykorystanykh dzherel

1. Garanjan N.G. Tipologicheskij podhod k izucheniju perfekcionizma / N.G. Garanjan // Voprosy psihologii. – 2009. – № 6. – S. 52–60.
2. Garanjan N.G. Perfekcionizm kak faktor studencheskoj dezadaptacii / N.G. Garanjan, D.A. Andrusenko, I.D. Hlomov // Psihologicheskaja nauka i obrazovanie. – 2009. – № 1. – S. 72–81.
3. Kohut H. Analiz samosti: Sistematiceskij podhod k lecheniju narcissicheskikh narushenij lichnosti / H. Kohut. – М. : Kogito-Centr, 2003. – 308 s.
4. Paramonova V.V. Vysshie ustremlenija lichnosti: perfekcionizm kak patologicheskij fenomen / V.V. Paramonova // Razvitie lichnosti. – 2009. – № 1. – S. 64–78.

5. Horni K. Nevroticheskaja lichnost' nashogo vremeni / K. Horni. – M. : Progress, 1993. – 480 s.
6. Sokolova E.T. Narcissizm kak klinicheskij i sociokul'turnyj fenomen / E.T. Sokolova // Voprosy psihologii. – 2009. – №1. – S. 67–80.
7. Sokolova E.T. Perfekcionizm i kognitivnyj stil' lichnosti u lic, imevshih popytku suicida / E.T.Sokolova, P.V. Cygankova // Voprosy psihologii. – 2011. – № 2. – S. 90–100.
8. Jasnaja V.A. Perfekcionizm: istorija izuchenija i sovremennoe sostojanie problemy / V.A. Jasnaja, S.N. Enikolopov // Voprosy psihologii. – 2007. – № 4. – S. 157–168.
9. Jasnaja V.A. Sovremennye modeli perfekcionizma / V.A. Jasnaja, S.N. Enikolopov [Elektronnij resurs] // Psihologicheskie issledovanija. – 2013. – №6 (29). – Rezhim dostupu : <http://psystudy.ru/index.php/num/2013v6n29/826-yasnaya29.html>
10. Bergman, A.J. Correlates with perfectionism and utility of a dual process model / A.J. Bergman, J.E. Nyland, L.R. Burns // Personality and Individual Differences. – 2007, №43(2). – P. 389–399.
11. Cox, B.J. The multidimensional structure of perfectionism in clinically distressed and college student samples / B.J. Cox, M.W. Enns, I.P. Clara // Psychological Assessment. – 2002. – №14(3). – P. 365–373.
12. Egan, S.J. Perfectionism as a transdiagnostic process: A clinical review / S.J. Egan, T.D. Wade, R. Shafran // Clinical Psychology Review. – 2011. – №31(2). – P. 203–212.
13. Frost, R.O. A comparison of two measures of perfectionism / R.O. Frost, R.G. Heimberg, C.S. Holt., J.I. Mattia, A.L. // Neubauer Personality and Individual Differences. – 1993. – №14(1). – P. 119–126.
14. Frost, R. The dimensions of perfectionism / R. Frost, P. Marten, C. Lahart // Cogn. Ther. Res. – 1990. – V. 14. – P. 449–468.
15. Haase, A.M., Assessing the factor structure and composition of the positive and negative perfectionism scale in sport / A.M. Haase, H. Prapavessis // Personality and Individual Differences. – 2004. – № 36(7). – P. 1725–1740.
16. Hamachek, D.E. Psychodynamics of normal and neurotic perfectionism / D.E. Hamachek // Psychology: A Journal of Human Behavior. – 1978. – Vol. 15. – P. 27–33.
17. Hewitt, P. Perfectionism in the Self and Social context: conceptualization, assesment and association with psychopathology / P. Hewitt, G. Flett // J-I of Personality and Social Psychology. – 1991. – V. 60. – №3. – P. 456–470.
18. Lombardi, D.N. Perfectionism and abnormal behavior / D.N. Lombardi, M.C. Florentino, A.J. Lombardi // Journal of Individual Psychology. – 1998. – №54(1). – P. 61–71.
19. McCreary, B.T. The structure and correlates of perfectionism in African American children / B.T. McCreary, T.E. Joiner, N.B. Schmidt, N.S. Ialongo // Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology. – 2004. – № 33(2). – P. 313–324.
20. Purdon, C. Psychometric properties of the Frost Multidimensional Perfectionism Scale in a clinical anxiety disorders sample / C. Purdon, M.M. Antony, R.P. Swinson // Journal of Clinical Psychology. – 1999. – № 55(10). – P. 1271–1286.
21. Rheaume, J. Functional and dysfunctional perfectionists: Are they different on compulsive-like behaviors? / J. Rheaume, M.H. Freeston, R. Ladouceur, C. Bouchard, L. Gallant, F. Talbot, A. Vallières // Behaviour Research and Therapy. – 2000. – № 38(2). – P. 119–128.
22. Slade, P.D. A dual process model of perfectionism based on reinforcement theory / P.D. Slade, R.G. Owens // Behavior Modification. – 1998. – № 22(3). – P. 372–390.
23. Slaney, R. The Almost Perfect Scale-Revised / R. Slaney // Measurement and Evaluation in Counseling and Development. – 2001. – V. 34. – № 3. – P. 130–145.
24. Sorotzkin, B. The quest for perfection: Avoiding guilt or avoiding shame? / B. Sorotzkin // Psychotherapy. – 1985. – № 22(3). – P. 564–571.
25. Stöber, J. The Frost Multidimensional Perfectionism Scale revisited : More perfect with four (instead of six) dimensions / J. Stöber // Personality and Individual Differences. – 1998. – № 24(4). – P. 481–491.
26. Stumpf, H. A hierarchical structural analysis of perfectionism and its relation to other personality characteristics / H. Stumpf, W.D. Parker // Personality and Individual Differences. – 2000. – № 28(5). – P. 837–852.
27. Terry-Short, L.A. Positive and negative perfectionism / L.A. Terry-Short, R.G. Owens, P.D. Slade, M.E. Dewey // Personality and Individual Differences. – 1995. – № 18(5). – P. 663–668.

Grubi, T.V. Current models of perfectionism. Perfectionism, especially its psychological content and structure, has attracted attention of researchers due to its importance. Today, there are many, mostly foreign, models of perfectionism in the context of various psychological approaches.

The term 'perfectionism' was first used by M.Hollender to denote extremely high standards of an individual. Currently, perfectionism is regarded as a psychological construct that combines an individual's desire for perfection, high personal standards, and striving to attain the results of the highest standards.

Existing models of perfectionism have been grouped according to the scientific and methodological approaches making the psychoanalytic, cognitive and behavioral models.

The psychoanalytic school, which is represented by K.Horny, H.Kohut, B.Sorotskin, E.Sokolova and others, considers perfectionism as a characteristic of the narcissistic personality and distinguishes the neurotic and narcissistic types of perfectionism.

The representatives of the cognitive school (V.Missildin, M. Hollender, D.Barns, R.Frost, P.Hewitt, H.Flett, R.Slainy) treat perfectionism as a multidimensional construct. The article dwells upon the models suggested by R.Frost, P.Hewitt and H.Flett, R.Slainy, and R.Hill discussing their advantages and disadvantages.

The behavioral models, as opposed to the cognitive ones, focus on the mechanisms of perfectionism. The author describes the model of positive and negative perfectionism as well as the dual process model and the clinical perfectionism model.

To the author's mind, there is a need for a model that would describe the structure and determinants of perfectionism.

Keywords: perfectionism, model of perfectionism, perfectionism structure, adaptive perfectionism, maladaptive perfectionism, high personal demands.

Відомості про автора

Грубі Тамара Валеріївна, кандидат психологічних наук, старший викладач кафедри психології освіти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський, Україна.

Grubi, Tamara Valeriivna, PhD (psychology), senior lecturer of Dep. of psychology of education, Ivan Ohienko Kamyanets-Podilskiy National University, Kamyanets-Podilskiy, Ukraine.

E-mail: tamara-grubi@mail.ru

УДК 159.9.015:159.9.019.2

Дробот О.В.

ВЛАСТИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ СВІДОМОСТІ КЕРІВНИКА

Дробот О.В. Властивості професійної свідомості керівника. У статті описано властивості професійної свідомості керівника – «управлінської свідомості», яка відображає і породжує професійний світ управлінців. Розглянуто основні властивості управлінської свідомості – активність, вибірковість, ідейність, цілісність, константність і динамічність. Аналізуються джерела формування властивостей професійної свідомості керівника: запропоновано бачення управлінських інтересів та управлінських переконань у структурі професійної свідомості керівника, виявлено, що вони виражають відповідний рівень і динаміку задоволення управлінських потреб; показано, що управлінська свідомість особистості керівника набуває якості константності-динамічності і пов'язана зі світоглядом особистості керівника, що забезпечує виконання ним управлінських функцій.

Ключові слова: професійна свідомість керівника, властивості управлінської свідомості, управлінські інтереси, управлінські переконання, світогляд особистості керівника.

Дробот О.В. Свойства профессионального сознания руководителя. В статье представлены свойства профессионального сознания руководителя – «управленческого сознания», которое отображает и порождает профессиональный мир управленцев. Рассмотрены основные свойства управленческого сознания – активность, выборочность, идейность, целостность, константность и динамичность. Анализируются источники формирования свойств профессионального сознания управляющего: предлагается видение управленческих интересов и управленческих убеждений в структуре профессионального сознания руководителя, выявлено, что они отражают соответствующий уровень и динамику удовлетворенности управленческих потребностей; показано, что управленческое сознание личности руководителя приобретает качества константности-динамичности и связано с мировоззрением личности руководителя, что и обеспечивает выполнение последним управленческих функций.

Ключевые слова: профессиональное сознание руководителя, свойства управленческого сознания, управленческие интересы, управленческие убеждения, мировоззрение личности руководителя.

Постановка проблеми. У зв'язку з гострою необхідністю економічних реформ в країні та істотних суспільних змін загострюється проблема ефективного управління організаціями різних сфер діяльності. Відтак на передній план виходить феномен економічної свідомості (Г.В. Ложкін, В.Л. Комаровська, Н.Ю. Волянчук [5; 6]), частковим аспектом якого постає свідомість керівника, яка має загальнопсихологічне значення для багатьох сфер економічної та суспільної діяльності [2]. Управлінська свідомість керівника досліджувалась нами як професійна свідомість, що належить професійній групі працюючих управлінців [1, с.111].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Управлінська свідомість особистості зобов'язана властивістю активності відображувальній функції свідомості як такої. Властивість активності управлінської свідомості керівника пов'язана з професійною діяльністю, з активним впливом свідомості на довколишній світ. Говорячи про вузький контекст відображувальної функції людської свідомості, мають на увазі її диференціацію від доцільної пристосувальної поведінки тварин. Дослідник Н.Ф. Добринін [3] пише про те, що активність тварин, які своїми відповідями на зовнішні подразники змінюють довколишню природу, не може претендувати на статус усвідомленої перетворювальної діяльності. Отже, прояви управлінської свідомості в професійній діяльності набувають характеру активності, що здійснюється за законами людської волі. Іншими словами, як професійна діяльність керівника, у цілому, так і управлінської свідомості, зокрема, забезпечують базис для активного перетворення дійсності. Саме тут виникає другий, широкий контекст відображувальної функції свідомості, у тому числі й управлінської свідомості – контекст не стільки пристосувальної, скільки перетворювальної *активності*. «Під вищою активністю людини будемо розуміти таку, котра втручається в довколишню дійсність і свідомо змінює її» [3, с.176].

Не всі прояви управлінської свідомості можна вважати активними. «Ті дії людини, які вона чинить у силу звички, про які вона не думає, коли їх робить, які автоматизовані – про такі дії навряд чи можна говорити як про активні», – пише в цьому контексті Н.Ф. Добринін [3, с.176].

С. Кабанов і Б. Якушев розглядають інші підходи до автоматизмів у керуванні, розробляють базові алгоритми адаптивного управління багатомірним об'єктом, які можуть забезпечити систему автоматичного